

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

1. ΟΡΙΣΜΟΣ, ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ παράστασις. Όταν ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ἐν βιβλίον, ἢ εἰκὼν αὐτοῦ σχηματίζεται μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν, οἱ ὅποιοι προσβάλλουν τὰ αἰσθητήριά μας ὄργανα. Αὐτὴν τὴν εἰκόνα θὰ ὀνομάσωμεν προσωρινῶς **ἄμεσον ἐντύπωσιν** (κατωτέρω θὰ μελετήσωμεν ἀκριβέστερον τὸν σχηματισμὸν τῆς καὶ θὰ τὴν ὀνομάσωμεν μετὰ τὸ κύριον ἐπιστημονικὸν ὄνομα τῆς), διότι ἀποτελεῖται ἀπὸ πλῆθος αἰσθημάτων, ἢτοι ψυχικῶν στοιχείων, τὰ ὅποια γεννῶνται εἰς τὴν συνείδησιν διὰ διεγέρσεως τῶν περιφερικῶν αἰσθητηρίων νεύρων. Εἰκόνα ὅμως τοῦ βιβλίου τούτου δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καὶ ὅταν τὸ ἀντικείμενον δὲν εὕρισκεται ἐνώπιόν μας ἢ ὅταν κλείσωμεν τοὺς ὀφθαλμούς. Πάλιν εἶναι ὡς νὰ « βλέπωμεν » τὸ βιβλίον τοῦτο διὰ τινος ἐσωτερικοῦ αἰσθητηρίου: τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα, ὁ ὄγκος του κλπ. διαγράφονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σαφῶς εἰς τὴν εἰκόνα του, ἢ ὅποια σχηματίζεται μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἢ εἰκὼν τοῦ ἀντικειμένου γεννᾶται ὄχι διὰ τῆς διεγέρσεως τῶν περιφερικῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, διότι πράγματι οὐδεὶς ἐξωτερικὸς ἐρεθισμὸς ἐπιδρᾷ τότε ἐπ' αὐτῶν, ἀλλὰ δι' ἀπ' εὐθείας διεγέρσεως τῶν ἐγκεφαλικῶν κέντρων, τὰ ὅποια ἀφ' ἑαυτῶν δύνανται νὰ γεννοῦν μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας εἰκόνας ὁμοίας πρὸς ἐκείνας, αἱ ὅποια ἄλλοτε προεκλήθησαν διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν. Τὰς εἰκόνας αὐτὰς ὀνομάζομεν **παραστάσεις**. Τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς παραστάσεως εἶναι ὅτι γεννᾶται δι' ἀπ' εὐθείας διεγέρσεως τῶν ἐγκεφαλικῶν κέντρων ἄνευ ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν.

Τὰ ἐποπτικὰ στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελοῦνται αἱ παραστάσεις, εἶναι πάντοτε γνωστὰ εἰς ἡμᾶς ἐκ προηγουμένων ἐντυπώσεων. Ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς δὲν δύναται νὰ ἔχη ὀπτικὰς παραστάσεις καὶ ὁ πάσχων ἐξ ἀχρωματοψίας ὡς πρὸς τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ

πράσινον ἔχει παραστάσεις με ὅλα τὰ ἄλλα χρώματα ἐκτὸς τοῦ ἐρυθροῦ καὶ τοῦ πρασίνου, τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ σχηματίσῃ ἄμεσον ἐντύπωσιν διὰ τῆς ὁράσεως.

Ἔχομεν δύο εἶδη παραστάσεων : τὸς ἐξ ἀναμνήσεως καὶ τὰς ἐκ φαντασίας. Αἱ ἐξ ἀναμνήσεως ἀναφέρονται εἰς ἀντικείμενα πραγματικά, τῶν ὁποίων ἐντύπωσιν ἀπεκτήσαμεν ἄλλοτε. Αἱ ἐκ φαντασίας ἀναφέρονται εἰς ἀντικείμενα φανταστικά. Τὰ στοιχεῖα (δηλ. ἡ ὕλη) καὶ τῶν ἐκ φαντασίας παραστάσεων εἶναι γνωστὰ εἰς ἡμᾶς ἐκ προηγουμένων ἐντυπώσεων. Ὁ συνδυασμὸς ὅμως τῶν στοιχείων τούτων ἢ τοῖ ἡ μορφή τῆς εἰκόνος, εἶναι δημιούργημα τῆς ἰδικῆς μας ψυχικῆς ἐνεργείας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συγκεκριημένα οὐδέποτε ἐγνωρίσαμεν ὡς ἐντύπωσιν τὰ στοιχεῖα ταῦτα. Ἡ εἰκὼν λ.χ. ἐνὸς ἀποθανόντος συγγενοῦς, ἢ ὁποία διατηρεῖται μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας, εἶναι παράστασις ἐξ ἀναμνήσεως. Ἡ νέα μελωδία, ἢ ὁποία αἴφνης σχηματίζεται ὡς ἀκουστικὴ εἰκὼν μέσα εἰς τὴν συνείδησιν ἐνὸς μουσικοσυνθέτου, εἶναι παράστασις ἐκ φαντασίας. Τοὺς ἐπὶ μέρος ἤχους γνωρίζει ἤδη ὁ μουσικοσυνθέτης ἐξ ἀκουστικῶν ἐντυπώσεων· τὸ νέον εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῶν ἤχων τούτων εἰς πρωτότυπον μουσικὴν φράσιν.

Τὰς παραστάσεις ὀνομάζομεν ἐκ τῆς αἰσθήσεως, διὰ τῆς ὁποίας γεννῶνται αἱ ἀντίστοιχοι ἐντυπώσεις. Ἔχομεν λοιπὸν παραστάσεις ὀπτικές, ἀκουστικάς, κινητικάς (ἐκ τῆς μουσικῆς αἰσθήσεως). Ἡ παράστασις τοῦ ἐκλιπόντος συγγενοῦς εἶναι ὀπτική, ἢ παράστασις τῆς μελωδίας ἀκουστικὴ. Κινητικαὶ εἶναι π. χ. αἱ παραστάσεις τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ γράψωμεν με κλειστοὺς ὀφθαλμούς, διότι ἐμάθομεν τὴν γραφὴν των δι' ἐπανειλημμένων ἀσκήσεων ἀντιγραφῆς. Ἀντίστοιχοι ἐντυπώσεις ἐσχηματίσθησαν διὰ τῶν μουσικῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποία ἐγεννήθησαν κατὰ τὴν ἀσκησιν. Ὁσφρητικά, δερμικά καὶ παραστάσεις γεύσεως σπανιώτατα παρατηροῦνται, τούλάχιστον εἰς τὸν ὄριμον ἄνθρωπον. Καὶ τοῦτο εἶναι εὐεξηγήτον : προϊούσης τῆς ἡλικίας αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς ἐξυπηρετοῦνται κυρίως διὰ τῆς ὀπτικῆς, τῆς ἀκουστικῆς καὶ τῆς μουσικῆς αἰσθήσεως καὶ διὰ τοῦτο καλλιεργοῦμεν μόνον τὰς ἐξ αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων παραστάσεις.

Παράστασις καὶ ἄμεσος ἐντύπωσις. Αἱ συνήθεις παραστάσεις διαφέρουν τῶν ἀμέσων ἐντυπώσεων : α) Κατὰ τὴν ἐντύπωσιν

καὶ **ζωηρότητα**. Αἱ ἐντυπώσεις εἶναι ἐντονώτεραι καὶ ζωηρότεραι, ἀντιθέτως αἱ παραστάσεις εἶναι ἀμυδρότεραι καὶ ἀσθενέστεραι. Δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ζωηρότητα καὶ δύναμιν ἢ ἐπανερχομένη εἰς τὴν συνείδησίν μου παράστασις μιᾶς μελωδίας ἢ ἐνὸς τοπίου, ὅσῃν καὶ ἡ ἀμεσὸς ἐντύπωσις, τὴν ὁποίαν εἶχον, ὅτε ἤκουον τὴν μουσικὴν ἢ ἔβλεπον τὸ τοπίον τοῦτο. β) Κατὰ τὴν **ἀκρίβειαν καὶ τὴν σαφήνειαν**. Αἱ παραστάσεις συγκρινόμεναι πρὸς τὰς ἀντιστοιχοῦσας ἐντυπώσεις εἶναι ἐλλιπέστεραι καὶ ἀσαφέστεραι. Παρουσιάζουν συνήθως κενά, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν εἰς τὰς ἐντυπώσεις. Ἡ παράστασις ἐνὸς σπανίου ζώου, τὸ ὁποῖον πρὸ καιροῦ ἀπέθαύμασα εἰς τὸν ζωολογικὸν κήπον, ἔχει κάποιαν ἀοριστίαν καὶ κυρίως χάσματα (εἰς ὠρισμένα χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπρόσεξα ἴσως ὅσον ἔπρεπε), ἐνῶ ἡ διὰ προσοχῆς ἀμεσὸς ἐντύπωσις ἔχει ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν. γ) Κατὰ τὴν **σταθερότητα**. Αἱ ἀμεσοὶ ἐντυπώσεις παραμένουν εἰς τὴν συνείδησιν ἐπὶ περισσότερον χρόνον, εἶναι εὐσταθέστεραι τῶν παραστάσεων. Ἐν ὅσῳ παρατηρῶ τὸ ἐπὶ τοῦ γραφείου μου ὠρολόγιον, ἔχω διαρκῶς ἀμεσον ἐντύπωσιν αὐτοῦ. Ὄταν κλείσω τοὺς ὀφθαλμούς, ἔχω διὰ μίαν στιγμὴν εἰς τὴν συνείδησίν μου τὴν παράστασίν του, ἀλλὰ ταχέως ἡ εἰκὼν αὕτη γίνεται ἀσαφεστέρα καὶ ἐξαφανίζεται, διὰ τὴν διαδεχθῆ ἄλλη παράστασις κ.ο.κ.

Αἱ ἀνωτέρω διαφοραὶ δὲν ἰσχύουν ἀπολύτως. Ἡ ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι ἐνίοτε αἱ παραστάσεις ἔχουν ἴσην πρὸς τὰς ἀμέσους ἐντυπώσεις ἔντασιν, σαφήνειαν καὶ σταθερότητα. Λόγω προδιαθέσεως καὶ ἀσκήσεως τύποι τινὲς ἀνθρώπων ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ σχηματίζουν ἐξ ἀναμνήσεως παραστάσεις μεγίστης ζωηρότητος καὶ ἀρτιότητος. Ἀναφέρεται τὸ παράδειγμα Γάλλου ζωγράφου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐπὶ ἡμίσειαν μόνον ὥραν συνανεστρέφετο μετὰ τινος καὶ παρετήρει τὸ πρόσωπόν του, ἠδύνατο κατόπιν νὰ ζωγραφίσῃ ἀπὸ μνήμης εἰκόνα του μεγίστης ἀκριβείας· τοιαύτας προσωπογραφίας ἐξετέλει περὶ τὰς 300 κατ' ἔτος. Μερικοὶ μάλιστα ψυχολόγοι ἀπέδειξαν πειραματικῶς ὅτι τὴν ἰκανότητα νὰ σχηματίζουν ἐντόνους καὶ σαφεῖς ὀπτικὰς παραστάσεις ἔχουν πολλοὶ ἄνθρωποι κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν (11 - 15 ἐτῶν). Τοὺς τύπους τούτους ὀνομάζουν **εἰδητικούς**. Ὁ εἰδητικὸς ἔχει τόσον ζωηρὰς καὶ σαφεῖς ὀπτικὰς ἐξ ἀναμνήσεως παραστάσεις, ὥστε δύναται νὰ περιγράψῃ σύν-

θετα αντικείμενα ἢ περιπλόκους σκηνάς, τῶν ὁποίων ἡ συνείδησις του διατηρεῖ τὰς εἰκόνας, μὲ μεγαλυτέραν ἐνίοτε ἀκρίβειαν καὶ ζωηρότητα παρὰ ἂν εἶχε πράγματι ἐνώπιόν του τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα ἢ γεγονότα καὶ παρετήρει αὐτὰ μετὰ προσοχῆς.

Εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν εὐκόλως διακρίνομεν τὰς παραστάσεις ἀπὸ τὰς ἀμέσους ἐντυπώσεις· εἰς τὰς ἀμέσους ἐντυπώσεις ἔχομεν σαφῶς τὴν συναίσθησιν ὅτι ὑπάρχει ἐνώπιόν μας πραγματικὸν τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον ἀναπαριστᾷ ἡ ψυχικὴ εἰκὼν. Ἡ γνῶσις αὕτη ψυχολογικῶς ἀναλυομένη ἀποδεικνύεται ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν συσχέτισιν τῶν ἐντυπώσεων διὰ στοιχειώδους τινὸς **διανοητικῆς λειτουργίας** (σκέψεως) καὶ εἰς ἐρμηνείαν τῆς σχέσεως αὐτῶν ἐπὶ τῇ **βάσει τῆς πείρας**, ἐπομένως εἰς μίαν ἐπεξεργασίαν τῶν προϊόντων τῶν αἰσθήσεων ἐκ μέρους τῆς ψυχῆς. Αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἡ ἀμεσὸς ἐντύπωσις δὲν δύναται νὰ διακριθῆ ἀπὸ τὴν παράστασιν, ὅταν εἶναι ἀσθενής· καθὼς καὶ ἡ παράστασις, ὅταν εἶναι ἐντονος καὶ σαφής, δὲν δύναται νὰ διακριθῆ ἀπὸ τὴν ἀμεσον ἐντύπωσιν. Ἐάν π.χ. ὁ κρότος, τὸν ὁποῖον μοῦ ἐφάνη ὅτι ἤκουσα αὐτὴν τὴν στιγμὴν, εἶναι πραγματικὸς ἢ φανταστικὸς, ἐάν δηλ. εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἔχω μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μου ἀμεσον ἐντύπωσιν ἢ παράστασιν, δύναμαι νὰ βεβαιωθῶ μόνον ἐκ τῆς **συνεχείας**, ἥτοι ἐκ τῶν ψυχικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπακολουθήσουν. Διὰ συσχέτισεως τῶν γεγονότων τούτων πρὸς τὸ ἀμφισβητούμενον ἀποφαίνομαι ἐάν ὄντως ἐπρόκειτο περὶ πραγματικοῦ κρότου ἢ ὄχι. Διότι ἡ **πεῖρα** **μὲ ἔχει διδάξει** ὅτι ὁ πραγματικὸς κρότος ἔχει ὠρισμένας **ἀκολουθίας**, σειρὰν δηλ. ἐπομένων ἐντυπώσεων, ἐνῶ ὁ φανταστικὸς ὡς παράστασις στερεῖται αὐτῆς τῆς συνεχείας. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μαθαίνομεν ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας νὰ διαστέλλωμεν τὰς φανταστικὰς εἰκόνας τοῦ ὀνείρου (εἶναι παραστάσεις καὶ αὐταὶ) ἀπὸ τὰς ἀμέσους ἐντυπώσεις. Οὕτω βαθμηδὸν ἀποκτῶμεν τὸ **μέτρον**, διὰ τοῦ ὁποῖου αὐτομάτως διακρίνομεν τὴν παράστασιν ἀπὸ τὴν ἀμεσον ἐντύπωσιν καὶ δὲν δυνάμεθα εὐκόλως νὰ ἀπατηθῶμεν.

Τὰ αἰσθήματα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν παραστάσεων. Ἐνεκα τῆς ψυχολογικῆς ὁμοιότητος, τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν αἱ ἀμεσοὶ ἐντυπώσεις πρὸς τὰς ἀντιστοίχους παραστάσεις, δύνανται νὰ συνείρωνται ἐντὸς τῆς συνειδήσεως αἱ μὲν μετὰ τῶν δὲ καὶ νὰ συγχωνεύωνται εἰς εἰκόνας, ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐντυπώσεων εἶναι λίαν περιορισμένος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἀναμειγνυομένων παραστάσεων. Ὅταν λ. χ. παρατηρῶμεν γνωστὰ ἀντικείμενα, ἐλάχιστα εἶναι τὰ στοιχεῖα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ὄντως βλέπομεν. Κατὰ τὸ πλεῖστον **συμπληροῦμεν** τὴν εἰκόνα διὰ παραστάσεων ἐξ ἀναμνήσεως. Διὰ τοῦτο εὐκόλως δυνάμεθα ν' ἀπατηθῶμεν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξηγοῦνται πολλαὶ πλάναι. Ἐνίοτε πάλιν μόλις ἀντικρύσωμεν ἓν ἀντικείμενον, ἡ γνωστὴ ἐκ προηγουμένων ἐν-

τυπώσεων παράστασις του ταχέως επανερχομένη εἰς τὴν συνείδησίν μας διορθώνει τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν θὰ ἐσχηματίζομεν ἐξ ἀμέσου ἐντυπώσεως, καὶ ἔτσι βλέπομεν τὸ ἀντικείμενον ὄχι καθὼς ὄντως παρουσιάζεται πρὸ ἡμῶν, ἀλλὰ καθὼς ἔχομεν **συνηθίσει** νὰ τὸ βλέπωμεν. Ἐνῶ π. χ. ὅσον ἀποκακρύνεται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας ἐν ἀντικείμενον, τόσον σμικρύνεται κατὰ λόγον τῆς ἀποστάσεως τὸ εἶδωλον, τὸ ὁποῖον σχηματίζεται ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος τῶν ὀφθαλμῶν μας, ἡμεῖς (εἰς ὄχι πολὺ μεγάλην βεβαίως ἀπόστασιν) ἐξακολουθοῦμεν νὰ τὸ βλέπωμεν μὲ τὸ γνωστὸν ἐκ τοῦ πλησίου μέγεθός του. Ὁμοίως ἐξακολουθοῦμεν νὰ βλέπωμεν γνωστά μας ἀντικείμενα μὲ τὸ αὐτὸ χρῶμα, καὶ ὅταν ἀκόμη πρὸς στιγμὴν αὐξηθῇ ἢ ἐλαττωθῇ ὁ φωτισμός των, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε συμφώνως πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ ὄργάνου τῆς ὄρασεως νὰ μεταβληθῇ μετὰ τοῦ φωτισμοῦ καὶ ὁ χρωματισμός των. Ἡ χιὼν π. χ. φαίνεται πάντοτε λευκὴ καὶ ὁ ἄνθραξ μέλας ὑπὸ οἰονδήποτε φωτισμόν.

Ἐποπτεία. Ὡς πρὸς τὴν **σαφήνειαν** καὶ τὴν **ἀκρίβειαν** αἱ παραστάσεις παρουσιάζουν διαφόρους βαθμούς. Ἄλλαι εἶναι ἀμυδρότεραι καὶ ἐλλιπέστεραι, ἄλλαι ἀντιθέτως ἐναργέστεραι καὶ ἀρτιώτεραι (ἀνευ χασμάτων). Διὰ τὸν σχηματισμὸν ἐναργῶν καὶ ἀρτίων παραστάσεων ὄροι ἀπαραίτητοι εἶναι ἡ ψυχικὴ ὠριμότης, ἡ προσοχὴ καὶ ἡ ἀσκησις. Τὰς ἐναργεῖς καὶ ἀρτίας παραστάσεις ὀνομάζομεν **ἐποπτείας**. Ἀναλόγως τῆς προλεύσεώς των διαιροῦμεν τὰς ἐποπτείας εἰς δύο εἶδη: τὰς **κατ' αἴσθησιν** καὶ τὰς **κατὰ φαντασίαν** (ἢ πνευματικὰς). Ὅταν περιεργασθῶ μετὰ προσοχῆς τὸν Παρθενῶνα, δύναμαι νὰ ἔχω παράστασιν αὐτοῦ σαφῆ καὶ ἀκριβῆ, ἥτοι ἐποπτείαν. Αὕτη εἶναι κατ' αἴσθησιν. Ἐποπτείαν δύναμαι ν' ἀποκτήσω καὶ τῆς πυραμίδος τοῦ Χέοπος, χωρὶς νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ Κάϊρον, διὰ τῆς ἀναγνώσεως δηλ. λεπτομερῶν περιγραφῶν. Αὕτη εἶναι κατὰ φαντασίαν. Τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος ἔχομεν ἐποπτείας κατὰ φαντασίαν. Εἰς τὸν σχηματισμὸν κατὰ φαντασίαν ἐποπτεῶν πολὺτιμον βοήθειαν παρέχουν παραστάσεις ἐξ ἀναμνήσεως καὶ ἀμεσοὶ ἐντυπώσεις ἐξ ἀντικειμένων συναφῶν. Διὰ γνωστῶν στοιχείων σχηματίζομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀγνώστου.

2. ΠΑΡΑΣΤΑΤΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ

Μεταξύ τῶν ἀτόμων παρατηροῦνται μεγάλαι διαφοραὶ ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν σαφήνειαν τῶν παραστάσεων, τὰς ὁποίας διατηροῦν μέσα εἰς τὴν συνείδησίν των, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῶν παραστάσεων, αἵτινες παίζουν σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ψυχικὴν των ζωὴν.

Αἱ διαφοραὶ αὗται ὀφείλονται κυρίως εἰς φυσικὴν προδιάθεσιν, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον εἰς μακρὰν ἄσκησιν.

Αἱ παραστάσεις, ὡς ἐλέγομεν ἀνωτέρω, διακρίνονται ἀναλόγως τῆς αἰσθήσεως, ἐκ τῆς ὁποίας ἔχουν τὴν προέλευσιν αἱ ἀντίστοιχοὶ ἐντυπώσεις, εἰς ὀπτικάς, ἀκουστικάς κ. ο. κ.

Ἐχει λοιπὸν παρατηρηθῆ ὅτι ἄλλοι τῶν ἀνθρώπων διατηροῦν σαφῶς καὶ ἀκριβῶς κατὰ προτίμησιν τὰς ὀπτικάς, ἄλλοι τὰς ἀκουστικάς καὶ ἄλλοι τὰς κινητικάς (μουσικὰς) παραστάσεις. Τοὺς πρώτους ὀνομάζομεν τύπους **ὀπτικούς**, τοὺς δευτέρους **ἀκουστικούς** καὶ τοὺς τρίτους **κινητικούς τύπους**. Ἄλλους παραστατικούς τύπους δὲν διακρίνομεν, ἀφοῦ αἱ ἀπὸ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων προερχόμεναι παραστάσεις εἶναι σπάνιαι, διότι ἐλάχιστα καλλιεργοῦνται ὑπὸ τοῦ ὅπωςδήποτε πεπολιτισμένου ἀνθρώπου.

Ὅσοι ἀνήκουν εἰς τὸν **ὀπτικὸν** παραστατικὸν τύπον διατηροῦν ζωηρὰς καὶ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν συνείδησίν των μὲ εὐκολίαν καὶ σταθερότητα τὰς ὀπτικάς παραστάσεις. Ὑπάρχουν ρήτορες, οἱ ὅποιοι δύνανται ν' ἀπαγγέλλουν ἀπὸ στήθους μακροὺς λόγους, χωρὶς νὰ μεταχειρίζωνται τὰς σημειώσεις των, διότι ἀναγινώσκουν τρόπον τινὰ νοερῶς τὰ χειρόγραφα, τῶν ὁποίων διατηροῦν εὐκρινῶς τὰς ὀπτικάς παραστάσεις. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν κατατάσσονται καὶ οἱ λεγόμενοι **ὀπτικοὶ ἀριθμομνήμονες**, ὡς ἦτο ὀνομαστὸς Ἕλληνας ἀριθμομνήμων Περικλῆς Διαμάντης: ἔβλεπεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς σειρὰν πολυψηφίων ἀριθμῶν καὶ κλείων ἔπειτα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ διαφόρους ἀριθμητικὰς πράξεις ἐπ' αὐτῶν, διότι ἐξηκολούθει νὰ βλέπῃ τρόπον τινὰ αὐτοὺς εὐκρινέστατα ἐπὶ νοητοῦ πίνακος.

Τὴν ἰδίαν ἰκανότητα περὶ τὰς ἀκουστικάς παραστάσεις ἔχουν οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν **ἀκουστικὸν** παραστατικὸν τύπον. Λέγεται περὶ τοῦ Μότσαρτ ὅτι εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ἤκουσε δις μόνον μίαν δυσ-

κολωτάτην ἐκκλησιαστικὴν μελωδίαν (ὀκτάφωνον) καὶ κατόπιν ἀντέγραψεν αὐτὴν ἀπὸ μνήμης. Ἀκουστικοὶ τύποι εἶναι ὅσοι δύνανται εὐκόλως νὰ ἀπομνημονεύσουν κείμενον εἰς πεζὸν ἢ στίχους, ἀκούοντες αὐτὸ ἀπαγγελλόμενον ὑπ' ἄλλου. Παράδειγμα ἀκουστικοῦ ἀριθμομνήμονος ἦτο ὁ Ἰταλὸς Ipaudì, ὁ ὁποῖος ἤρκει μόνον νὰ ἀκούσῃ σειρὰν ἀριθμῶν πολυψηφίων, διὰ νὰ διατηρήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν μνήμην του καὶ νὰ ἐκτελέσῃ ἐπ' αὐτῶν δυσκόλους ἀριθμητικὰς πράξεις με ἀκρίβειαν. Ἡ θεὰ τῶν ἀριθμῶν ἀντὶ νὰ διευκολύνῃ, ἐδυσκόλευε τὴν μνήμην του.

Οἱ ἀνήκοντες τέλος εἰς τὸν **κινητικὸν** παραστατικὸν τύπον διατηροῦν κατὰ προτίμησιν τὰς κινητικὰς (μουσικὰς) παραστάσεις, ἢτοι τὰς παραστάσεις τῆς κινήσεως τῶν μελῶν τοῦ σώματος (χειρῶν, ποδῶν κτλ.) καὶ ἰδίᾳ τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων (ἐκμάθησις λέξεων). Σχοινοβάται καὶ χορευταί, πιανίσται καὶ δακτυλογράφοι εἰς αὐτὸν τὸν τύπον κατατάσσονται. Ὁ κινητικὸς τύπος διὰ νὰ ἀποστηθίσῃ ἐν κείμενον, πρέπει νὰ τὸ ἀπαγγείλῃ μεγαλοφώνως· τότε αἱ παραστάσεις τῶν κινήσεων τῆς γλώσσης καὶ τῶν χειλέων ἐγχαράσσονται εἰς τὴν συνείδησίν του. Ὄταν ἀναπολῇ, δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ ὁμοίᾳς ἐλαφρὰς κινήσεις τῶν φωνητικῶν ὀργάνων· δι' αὐτῶν τρόπον τινὰ ἐνθυμεῖται. Καὶ οἱ τυφλοί, οἱ ὁποῖοι ἀπτικῶς καὶ κινητικῶς λαμβάνουν γνῶσιν τοῦ κόσμου, εἰς αὐτὸν τὸν παραστατικὸν τύπον ἀνήκουν. Ὡς γνωστὸν, οἱ τυφλοὶ μαθαίνουν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν δι' εἰδικῆς ἀπτικῆς μεθόδου, πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν δύνανται καὶ ἐπιστημονικῶς νὰ καταρτισθοῦν ἄριστα.

Σημειωτέον ὅτι οἱ καθαρὰ ἀμιγεῖς παραστατικοὶ τύποι εἶναι σπανιώτατοι. Οἱ πλεῖστοι ἄνθρωποι ἀνήκουν εἰς μεικτοὺς τύπους καὶ εἶναι συνήθως ὡς πρὸς μὲν τὰς παραστάσεις τῶν λέξεων **ἀκουστικοὶ - κινητικοί**, ὡς πρὸς δὲ τὰς παραστάσεις τῶν πραγμάτων **ὀπτικοί**.

3. ΣΥΝΔΕΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

Ἐὰν διὰ τῆς αὐτοπαρατηρησίας παρακολουθήσωμεν τὴν σειρὰν τῶν παραστάσεών μας, ἡ πορεία των ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ μᾶς φανῇ τυχαία καὶ αὐθαίρετος. Ὄταν λ. χ. στοχαζώμεθα ἢ, ὡς λέγομεν ἀλληγορικῶς, ὀνειρευώμεθα με ἀνοικτοὺς ὀφθαλμοὺς, ἢ μία

παράστασις διαδέχεται μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας τὴν ἄλλην χωρὶς καταφανῆ ἀλληλουχίαν. Μετ' ὀλίγον ἢ παράστασις, ἢ ὅποια μᾶς ἀπασχολεῖ, φαίνεται εἰς ἡμᾶς τελείως ἄσχετος πρὸς τὰς προηγθείσας καὶ ἀποροῦμεν πῶς ἐφθάσαμεν εἰς αὐτήν· τόσον μακρὰν εὐρισκόμεθα ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν τῶν διαλογισμῶν μας. Ἐν τούτοις προσεκτικὴ παρατήρησις καὶ μεθοδικὴ ἀνάλυσις ἀπέδειξαν ὅτι ἡ διαδοχικὴ σειρά τῶν παραστάσεων δὲν εἶναι, ὅσον φαίνεται, τυχαία καὶ αὐθαίρετος. Ἀπεναντίας διέπεται ὑπὸ νόμων. Τοὺς νόμους τούτους ἐξηκρίβωσε καὶ διετύπωσε τὸ πρῶτον ὁ Ἀριστοτέλης.

Οὐδὲν ἐντὸς τῆς συνειδήσεώς μας ὑπάρχει μεμονωμένον καὶ ἄνευ ἀλληλουχίας μετὰ τῶν λοιπῶν στοιχείων τῆς ψυχικῆς μας ζωῆς. Αἱ παραστάσεις κατὰ τὴν σειράν, καθ' ἣν σχηματίζονται, **συμπλέκονται μετ' ἀλλήλων** καὶ ἀποκτοῦν ἀμοιβαίας σχέσεις, **δεσμοὺς στερεοῦς**. Εὐθύς ὡς ἡ μία ἐκ δύο συνδεδεισῶν ἄλλοτε παραστάσεων (ἢ μιᾶς ἀμέσου ἐντύπώσεως καὶ μιᾶς παραστάσεως) ἐπανέλθη εἰς τὴν συνείδησιν ἀπὸ οἵανδήποτε ἀφορμῆν, ἀμέσως καὶ ἄνευ ἰδιαιτέρας ἐκ μέρους μας προσπαθείας ἀνακαλεῖται καὶ ἡ ἄλλη. Τὴν σύνδεσιν τῶν παραστάσεων ὀνομάζομεν **συνειρμόν**, τὸ δὲ φαινόμενον τῆς ἀμοιβαίας των ἀνακλήσεως εἰς τὴν συνείδησιν : **ἀνάπλασιν** τῶν παραστάσεων. Ἡ ἀνάπλασις ἀποκαλύπτει τὴν ὕπαρξιν συνειρμοῦ, διότι μόνον συνδεδεμέναι μετ' ἀλλήλων παραστάσεις ἔχουν τὴν ἰδιότητα νὰ ἀνακαλοῦν ἀλλήλας εἰς τὴν συνείδησιν. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ δύο αὐτὰ φαινόμενα καλοῦμεν συνήθως συνειρμούς, τοὺς δὲ νόμους, οἱ ὅποιοι τὰ διέπουν : **νόμους τοῦ συνειρμοῦ**.

Ἀναφέρονται τέσσαρες νόμοι τοῦ συνειρμοῦ : 1) ὁ νόμος τῆς **ὁμοιότητος**, 2) ὁ τῆς **ἀντιθέσεως**, 3) ὁ τῆς **συναφείας ἐν χώρῳ** καὶ 4) ὁ τῆς **ἀλληλουχίας ἐν χρόνῳ**.

Κατὰ τὸν νόμον τῆς **ὁμοιότητος** μία ἄμεσος ἐντύπωσις ἢ παράστασις ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἀνακαλῆ εἰς τὴν συνείδησιν ὁμοίας κατὰ τὸ περιεχόμενον παραστάσεις. Ἡ ἄμεσος ἐντύπωσις τοῦ ἐπὶ τοῦ γραφείου ὠρολογίου μου ἀναπλάττει τὴν γνωστὴν ἐκ προηγουμένων ἐντύπώσεων παράστασίν του καὶ ἐπειδὴ αὕτη συγχωνεύεται μετὰ τῆς ἐντύπώσεως, ἀδυνατῶ ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ἀντιληφθῶ τὰς τυχόν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ἐπελθούσας μεταβολάς. Ἡ παράστασις τοῦ ὠρολογίου δύναται νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν συνεί-

δησιν καὶ παραστάσεις ἄλλων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ὁμοίων ἀντικειμένων, π. χ. τοῦ ὥρολογίου τῆς ἐκκλησίας ἢ τοῦ σχολείου, μετὰ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἔχει πολλὰ στοιχεῖα κοινά. Ἡ ὁμοιότης εἶναι εἰς τινὰς περιπτώσεις ἀπλή ἀναλογία· ἡ ἐντύπωσις ἑνὸς ἵπταμένου πελαργοῦ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν συνείδησιν τὴν παράστασιν ἀεροπλάνου, ἡ ἐντύπωσις ἕξ ἑνὸς μελωδικοῦ ᾄσματος τὴν παράστασιν τῆς ἀηδόνος. Εἰς συνειρμούς τοιοῦτου εἴδους ὀφείλονται αἱ ἀλληγορίαι καὶ αἱ εἰκονικαὶ ἐκφράσεις τοῦ ποιητικοῦ λόγου: τὰ ὄριμα στάχια κυματίζουν, οἱ ἰτιές κλίνουν πένθιμα τὸ κεφάλι, ροδίζει ἡ ἀνατολή, τὸ μάτι ἀστράφτει κλπ.

Κατὰ τὸν νόμον τῆς **ἀντιθέσεως** μία ἄμεσος ἐντύπωσις ἢ παράστασις ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἀνακαλῆ εἰς τὴν συνείδησιν παράστασιν ἀντιθέτου περιεχομένου. Ἡ ἐντύπωσις μέλανος πέπλου ἀνακαλεῖ πολ- λάκις τὴν παράστασιν λευκοῦ, παραστάσεις ζωῆς ἀνακαλοῦν παραστάσεις θανάτου, ὁ πλοῦτος φέρει εἰς τὸν νοῦν μας τὴν πενίαν κ.ο.κ.

Κατὰ τὸν νόμον τῆς **συναφείας ἐν χώρῳ**, ὅταν τὰ ἀντικείμενα δύο ἀμέσων ἐντυπώσεων ἔχουν πρὸς ἄλληλα τοπικὴν συνάφειαν, ἡ ἐντύπωσις ἢ ἡ ἀντίστοιχος παράστασις τοῦ ἑνὸς ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἀνακαλῆ εἰς τὴν συνείδησιν τὴν παράστασιν τοῦ ἄλλου. Ὅταν βλέπω τὴν πλατεῖαν, ὅπου ἄλλοτε παρέστην μάρτυς ἑνὸς αὐτοκινητικοῦ δυστυχήματος, ἐπανέρχεται εἰς τὴν συνείδησίν μου ἡ παράστασις ἐκείνης τῆς σκηνῆς. Ἀναπολῶ τὴν εἴσοδον τῆς πατρικῆς μου οἰκίας καὶ εὐθὺς ἀναπλάσσεται ἡ παράστασις μιᾶς παρακειμένης κρήνης κ.ο.κ. Ἡ ἐν χώρῳ γειτνίασις τῶν ἀντικειμένων τῶν δύο τούτων παραστάσεων εἶναι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ μία ἀνακαλεῖ εἰς τὴν συνείδησιν τὴν ἄλλην.

Τέλος κατὰ τὸν νόμον τῆς **ἀλληλουχίας ἐν χρόνῳ**, ὅταν δύο ἄμεσοι ἐντυπώσεις σχηματισθοῦν ἐντὸς τῆς συνειδήσεως ταυτοχρόνως ἢ διαδοχικῶς, ἢτοι ἡ μία ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλλην, τότε ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἢ ἡ ἀντίστοιχος παράστασις, ἐπανερχομένη ἕξ οἰασδῆποτε ἀφορμῆς, ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἀνακαλῆ εἰς τὴν συνείδησιν τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τῆς ἄλλης. Ὅταν π. χ. βλέπω ἀστραπὴν, ἀναμένω τὸν κεραυνόν· ἡ ὄσμη ἑνὸς φαγητοῦ φέρει εἰς τὸν νοῦν μου ἐστρωμένην τράπεζαν· γνωστὴ φωνὴ ἀκουομένη εἰς τὸ σκότος ἀνακαλεῖ εἰς τὴν συνείδησιν τὴν ὀπτικὴν παράστασιν τοῦ προσώπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδω τὴν φωνήν. Ὁ ἀμοιβαῖος σύν-

δεσμος τῶν ψυχικῶν τούτων εἰκόνων καὶ ἐπομένως ἢ τάσις ἑκατέρας νὰ ἀνακαλῆ εἰς τὴν συνείδησιν τὴν ἄλλην ὀφείλεται εἰς τὴν χρονικὴν των ἀλληλουχίαν, ἥτοι εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἀμφοτέρας εἶχομεν ἄλλοτε εἰς τὴν συνείδησίν μας ταύτοχρόνως ἢ τὴν μίαν ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλλην.

Ἡ νεωτέρα Ψυχολογία δὲν ἀποδίδει καὶ εἰς τοὺς τέσσαρας νόμους τοῦ συνειρμοῦ τὴν αὐτὴν ἀξίαν. **Θεμελιώδεις** θεωρεῖ τὸν νόμον τῆς ἐν χρόνῳ ἀλληλουχίας καὶ τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος. Τοὺς ἄλλους δύο θεωρεῖ **παραγώγους**. Πράγματι ὁ νόμος τῆς ἐν χώρῳ συναφείας εὐκόλως δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν νόμον τῆς ἀλληλουχίας ἐν χρόνῳ, διότι αἱ ἄμεσοι ἐντυπώσεις τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται τοπικῶς πλησίον ἀλλήλων, σχηματίζονται ταύτοχρόνως ἢ διαδοχικῶς. Ἐὰν λοιπὸν ἢ παράστασις τῆς σκηνῆς τοῦ αὐτοκίνητου δυστυχήματος ἀνακαλῆται εἰς τὴν συνείδησιν ἐκ τῆς ἐντυπώσεως τῆς πλατείας, ὅπου τοῦτο συνέβη, τοῦτο γίνεται, διότι κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ δυστυχήματος αἱ δύο αὐταὶ ἐντυπώσεις ἐσχηματίσθησαν ταύτοχρόνως ἢ διαδοχικῶς καὶ λόγῳ τῆς χρονικῆς ταύτης ἀλληλουχίας των συνεδέθησαν ἀμοιβαίως. Καὶ ὁ νόμος τῆς ἀντιθέσεως δύναται νὰ ἀναχθῆ ἐν μέρει μὲν εἰς τὸν νόμον τῆς ἐν χρόνῳ ἀλληλουχίας, ἐν μέρει δὲ εἰς τὸν νόμον τῆς ὁμοιότητος. Ὅπου εἰς τὴν Φύσιν παρουσιάζονται ὁμοῦ ἀντιθέσεις (ὄρος καὶ πεδιάς, στερεὸν καὶ ὑγρὸν κτλ.), συνήθως προκαλοῦν εἰς ἡμᾶς ζωηρὰν ἐντύπωσιν καὶ συνδέονται ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ νόμου τῆς ἐν χρόνῳ ἀλληλουχίας διὰ συνειρμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ἀναπλάσσονται ἀμοιβαίως. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀντίθεσις προϋποθέτει, κατὰ κανόνα, τὴν ὁμοιότητα εἰς τινὰ στοιχεῖα: τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν εἶναι ἀμφοτέρα χρωματισμοὶ οὐδέτεροι· καὶ ὁ πένης καὶ ὁ πλούσιος εἶναι ἄνθρωποι κ.ο.κ. Συνεπῶς ἡ ἀνάπλασις εἰς αὐτὰς τὰς περιπτώσεις δύναται νὰ ἐξηγηθῆ καὶ διὰ τοῦ νόμου τῆς ὁμοιότητος.

Ἄλλὰ καὶ οἱ δύο οὗτοι θεμελιώδεις νόμοι τοῦ συνειρμοῦ, ὁ τῆς ἐν χρόνῳ ἀλληλουχίας καὶ ὁ τῆς ὁμοιότητος, δύναται νὰ θεωρηθοῦν μερικαὶ περιπτώσεις ἐνὸς γενικωτέρου νόμου, τὸν ὅποιον διατυποῦμεν ὡς ἑξῆς: **Τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως, μετὰ τὴν σειράν κατὰ τὴν ὁποίαν σχηματίζονται, συμπλέκονται εἰς συνθέσεις, εἰς σύνολα δηλ. τῶν ὁποίων τὰ στοιχεῖα ἀποκτοῦν τοιαύτην ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν, ὥστε, ὅταν ἀργότερον ἐν μέρος τοῦ ὅλου ἐπανέλθῃ δι' οἰονδήποτε λόγον εἰς τὴν συνείδησιν, ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἀνακαλῆ καὶ τὰ ἄλλα.** Οὗτος εἶναι ὁ γενικὸς νόμος τοῦ συνειρμοῦ.

4. ΟΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

Μόνος ὁ γενικός νόμος τοῦ συνειρμοῦ δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τελείως τὴν πορείαν τῶν παραστάσεων μας. Ἐκαστον τῶν ἀντικειμένων τοῦ περιστοιχίζοντος ἡμᾶς κόσμου ἔχει εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας περιστάσεις ὑποπέσει εἰς τὴν ἀντίληψίν μας. Εἰς ἐκάστην περίπτωσιν ἢ ἐντύπωσιν αὐτοῦ ἔχει μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας συνδεθῆ ὄχι μὲ μίαν, ἀλλὰ μὲ ὀλόκληρον πλῆθος ἐντυπώσεων καὶ παραστάσεων ποικίλου περιεχομένου. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὸν γενικὸν νόμον τοῦ συνειρμοῦ, ὅταν ἡ ψυχικὴ εἰκὼν τοῦ ἀντικειμένου σχηματισθῆ ἐξ οἴασδήποτε ἀφορμῆς μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας ἐκ νέου (εἴτε πάλιν ὡς ἄμεσος ἐντύπωσις, εἴτε ὡς παράστασις), θὰ ἔχη τὴν τάσιν νὰ ἀνακαλέσῃ μίαν πρὸς μίαν ὅλας τὰς παραστάσεις, μετὰ τῶν ὁποίων ἔχει συνειρμικῶς ἐνωθῆ. Ἐν τούτοις ἢ παρατήρησις μᾶς διδάσκει: 1) ὅτι μόνον περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν παραστάσεων τούτων ἀναπλάσσεται, ἐνῶ αἱ ἄλλαι δὲν ἐμφανίζονται κἂν εἰς τὴν συνείδησιν· καὶ 2) ὅτι αἱ ἀναπλασσόμεναι δὲν εἶναι αἱ αὐταὶ πάντοτε· εἶναι διάφοροι εἰς διαφόρους περιστάσεις. Γίνεται λοιπὸν ἐν ἡμῖν λαυθανόντως **ἐπιλογή** τις μετὰ τῶν ὑπὸ ἀνάπλασιν παραστάσεων καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ἄλλοτε ἀνακαλοῦνται εἰς τὴν συνείδησίν μας αἱ μὲν, ἄλλοτε αἱ δέ. Π.χ. ἡ ἐντύπωσις τῆς δεῖνα πλατείας ἔχει διὰ συνειρμῶν συνδεθῆ μετὰ πλῆθους ψυχικῶν εἰκόνων, μεθ' ὧν ταῦτοχρόνως ἢ ἀλληλοδιαδόχως ἔχει κατ' ἐπανάληψιν σχηματισθῆ ἐντὸς τῆς συνειδήσεώς μου: δηλ. μετὰ τῶν ἐντυπώσεων τῶν διαφόρων πέριξ αὐτῆς καταστημάτων, τοῦ ἀγάλματος, τὸ ὁποῖον ὀρθοῦται εἰς τὸ κέντρον τῆς, τῶν πρασιῶν, αἵτινες κοσμοῦν αὐτήν, καὶ τέλος μετὰ τῆς ἐντυπώσεως τῆς θλιβεραῆς σκηνῆς τοῦ αὐτοκινητικοῦ δυστυχήματος, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξα κάποτε μάρτυς. Ὅλαι αἱ παραστάσεις αὗται δύνανται νὰ ἀναπλασθοῦν, ὅταν μακρὰν τῆς γενετήρας μου εὐρισκόμενος ἐπαναφέρω δι' οἴονδήποτε λόγον εἰς τὴν συνείδησίν μου τὴν παράστασιν τῆς πλατείας. Ἐν τούτοις ἄλλοτε ἀναπλάσσεται μετ' αὐτῆς μόνον ἡ σκηνὴ τοῦ δυστυχήματος, ἐνῶ αἱ ἄλλαι δὲν ἀναφαίνονται διόλου ἢ ἀνακαλοῦνται μὲν, ἀλλ' ἀμυδρότατα καὶ ἔπειτα ἐξαφανίζονται ἀμέσως, ἄλλοτε πάλιν ἀναπλάσσεται μόνη ἡ εἰκὼν τοῦ ἀγάλματος ἢ τῶν πέριξ πρασιῶν κ.ο.κ.

Εἰς ἑκάστην λοιπὸν περίστασιν γίνεται μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μου ἐπιλογή μετὰ διάφορον βᾶσιν προτιμήσεως καὶ ἐπομένως μετὰ διάφορον ἀποτέλεσμα.

Ἡ Ψυχολογία ἐμελέτησε τοὺς ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους γίνεται ἡ ἐπιλογή αὕτη, ὡς καὶ τοὺς παράγοντας, οἱ ὅποιοι καθορίζουν τὸν τρόπον καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀναπλάσεως. Καὶ ἀπέδειξεν ὅτι οἱ κύριοι παράγοντες εἶναι δύο : 1) **Ἡ ἰσχὺς τῶν συνειρμῶν μας** καὶ 2) **Ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς ὀλοκλήρον τὴν ψυχικὴν ἡμῶν κατάστασιν.**

Ἡ ἰσχὺς τῶν συνειρμῶν. Ἐκ τῶν δεσμῶν, διὰ τῶν ὁποίων συνδέονται πρὸς ἀλλήλας αἱ ἄμεσοι ἐντυπώσεις ἢ παραστάσεις, ἄλλοι εἶναι ἰσχυροὶ καὶ ἄλλοι ἀσθενεῖς. Κατὰ τὴν ἀνάπλασιν αὐτομάτως προτιμῶμεν ἐκεῖνας τὰς ψυχικὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι συνέχονται διὰ τοῦ ἰσχυροτέρου συνειρμοῦ πρὸς τὴν ἄμεσον ἐντύπωσιν ἢ παράστασιν, ἡ ὁποία γίνεται ἀφετηρία. Ἡ ἰσχὺς τῶν συνειρμῶν ἐξαρτᾶται :

α) Ἐκ τῆς **προσοχῆς**, τὴν ὁποίαν καταβάλλομεν κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐντυπώσεων. Ὄταν μετὰ προσοχῆς ἀναγινώσκω τοὺς στίχους ἑνὸς ποιήματος, ὁ μετὰ τῶν ἐντυπώσεων συνειρμὸς γίνεται ἰσχυρότερος καὶ ἐπομένως εὐκολώτερον κατόπιν ἀναπλάσσω τὰς ψυχικὰς ταύτας εἰκόνας. Καθ' ὃν χρόνον ἀναγινώσκω, ἡ ψυχὴ μου δέχεται ἴσως καὶ ἄλλας ἐντυπώσεις, ἐπειδὴ ὅμως ἔχω προσηλώσει τὴν προσοχήν μου εἰς τὸ ποίημα, αἱ ἐντυπώσεις αὗται δὲν ἀποκτοῦν δεσμοὺς ἰσχυροὺς μετὰ τὰς παραστάσεις μου καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύναμαι κατόπιν νὰ τὰς ἀναπλάσω.

β) Ἐκ τῶν **συναισθημάτων**, ἧτοι τῶν συγκινήσεων, αἱ ὁποῖαι ταῦτοχρόνως προκαλοῦνται εἰς τὴν ψυχὴν. Ἐξ ὀλοκλήρου σειρᾶς ἐντυπώσεων ἢ παραστάσεων ἐκεῖναι ἀποκτοῦν πρὸς ἀλλήλας ἰσχυροτέρους δεσμοὺς, αἱ ὁποῖαι συνεκίνησαν βαθύτερον τὴν ψυχὴν μας. Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν λόγων, τοὺς ὁποίους ἠκούσαμεν κατὰ τινὰ συναναστροφὴν, ἐκείνους συγκρατοῦμεν διαρκέστερον καὶ ἀναπλάσσομεν εὐκολώτερον, οἱ ὅποιοι ἢ ἐχαροποίησαν ἢ ἔθλιψαν ἡμᾶς. Οἱ ἀδιάφοροι λησμονοῦνται. Παραστάσεις εὐχάριστοι διατηροῦνται συνήθως περισσότερον τῶν δυσαρέστων.

Ἐκτὸς τῆς προσοχῆς καὶ τοῦ συναισθήματος, ἡ ἰσχὺς τῶν συνειρμῶν ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων ὄρων, τοὺς ὁποίους ἐπίστα-

μένως διηρεύνησεν ἡ πειραματικὴ Ψυχολογία. Ἐδῶ θὰ ἀναφέρω-
μεν τὰ σπουδαιότερα πορίσματα τῆς ἐρεύνης.

γ) Ἐκ δύο συνειρμῶν τῆς αὐτῆς ἰσχύος, ἀλλὰ διαφόρου ἡλι-
κίας, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὁ παλαιότερος ἐξασθενεῖ ὀλιγώτε-
ρον τοῦ νεωτέρου. Αἱ παλαιότεραι ἀναμνήσεις διατηροῦνται ἰσχυ-
ρότερον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς προσφάτους, ὅταν βεβαίως εἶναι
καὶ αἱ μὲν καὶ αἱ δὲ τῆς αὐτῆς ἰσχύος. Ἡ πορεία τῆς λήθης
εἶναι γοργή διὰ τὸ ἄμεσον, βραδυτέρα δὲ διὰ τὸ ἀπώτερον
παρελθόν.

Συναφές πρὸς τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς: Διὰ τῶν
αὐτῶν ἐπαναλήψεων παλαιοὶ συνειρμοὶ ἰσχυροποιοῦνται περισσό-
τερον τῶν νέων. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι εἴχομεν ἀπομνημονεύσει κατὰ
τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐν ποίημα ἐκ πέντε τετραστίχων· πρὸ ἔτους
δὲ εἴχομεν ἀπομνημονεύσει ἄλλο ποίημα ἐκ πέντε πάλιν τετραστί-
χων. Σήμερον ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀναπλάσωμεν ἀμφοτέρω. Ἐὰν ὅμως
ἀναγνώσωμεν δις ἢ τρίς καὶ τὰ δύο ποιήματα, θὰ παρατηρή-
σωμεν ὅτι μετὰ τινος ἡμέρας δυνάμεθα νὰ ἀπαγγείλωμεν ἀπὸ στή-
θους τὸ παλαιὸν εὐκολώτερον τοῦ νέου.

δ) Ἐὰν μεταξὺ δύο ψυχικῶν εἰκόνων Α καὶ Β ὑφίσταται συν-
ειρμός, ὁ συνειρμός οὗτος δυσχεραίνει τὴν σύνδεσιν τῆς Α μετ'
ἄλλης παραστάσεως, ἐπὶ παραδείγματι τῆς Γ. Ἐὰν ὅμως διὰ πολ-
λῶν ἐπαναλήψεων ἐπιμείνωμεν νὰ συνδεθοῦν συνειρμικῶς αἱ Α καὶ
Γ, τότε ὁ μεταξὺ Α καὶ Β δεσμός βαθμιαίως ἐξασθενεῖ. Ἐχομεν π.χ.
συνηθίσει νὰ γράφωμεν ἐσφαλμένως: ἰσχυρότερον. Ὁ συν-
ειρμός οὗτος μᾶς ἐμποδίζει νὰ γράψωμεν τὸ ὀρθόν: ἰσχυρότερον,
ὅταν μᾶς ὑποδειχθῇ τὸ λάθος. Διὰ τοῦτο ἐξακολουθοῦμεν νὰ γρά-
φωμεν τὸ ἐσφαλμένον. Ἐὰν ὅμως διὰ συνεχοῦς ἀσκήσεως ἐπιμεί-
νωμεν νὰ ἰσχυροποιήσωμεν τὸν νεὸν συνειρμόν, ὁ παλαιὸς ἐξασθε-
νεῖ καὶ βαθμιαίως ἐξαλείφεται.

ε) Ἐντονος πνευματικὴ ἐργασία, ἀμέσως μόλις ἐσχηματίσθη-
σαν ἐν τῇ συνειδήσει μας συνειρμοὶ τινες, ἐξασθενεῖ αὐτούς καὶ ἐπο-
μένως δυσχεραίνει τὴν μάθησιν. Ἐμάθομεν π. χ. τὴν ἀπόδειξιν γε-
ωμετρικοῦ τινος θεωρήματος· κατόπιν ἄνευ διακοπῆς τῆς ἐργασίας
ἐξακολουθοῦμεν τὴν μελέτην π.χ. ἐνὸς μεγάλου καὶ δυσκόλου κεφα-
λαίου τῆς Ἱστορίας. Ὄταν τελειώσωμεν, θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι δὲν
ἐνθυμούμεθα πλέον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ θεωρήματος, διότι οἱ συν-

ειρμοί ἐκεῖνοι ἐξησθένησαν. Ἐάν ὅμως μετὰ τὴν ἐκμάθησιν τοῦ θεωρήματος ἀφήσωμεν νὰ παρέλθῃ χρονικόν τι διάστημα, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι αἰσθητῶς διάφορον. Ἡ ἀνάπαυλα παρέχει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς σχηματισθέντας συνειρμούς νὰ γίνουν ἰσχυρότεροι καὶ εὐσταθέστεροι.

Ϝ) Ἐμμετρον κείμενον δυνάμεθα νὰ ἀπομνημονεύσωμεν πολὺ εὐκολώτερον ἢ πεζὸν ἴσου ἀριθμοῦ στίχων. Ὁ ρυθμὸς (τὸ μέτρον) χρησιμεύει ὡς συνεκτικὸς δεσμὸς μεταξύ τῶν παραστάσεων καὶ ἰσχυροποιεῖ τοὺς συνειρμούς αὐτῶν. Διὰ τοῦ ρυθμοῦ συνδέονται αἱ λέξεις εἰς συμπλέγματα, εἰς μεγάλας δηλ. ἐνότητας, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε, μόλις ἢ παράστασις τῆς πρώτης ἀναπλασθῆ εἰς τὴν συνείδησιν, εὐχερῶς ἀνακαλεῖ διαδοχικῶς ὅλας τὰς ἄλλας. Ἡ ἐσωτερικὴ ἀλληλουχία τοῦ συμπλέγματος, τὸ ὅποιον ἐσχηματίσθη διὰ τοῦ ρυθμοῦ, ὁμοιάζει πρὸς σταθερὰν **ἱεραρχίαν**, τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα νὰ παραβιάσωμεν : μόνον ἀναχωροῦντες ἐκ τοῦ πρώτου στίχου, ὅχι καὶ ἐξ οἴουδήποτε ἄλλου ἢ ἐκ τοῦ τέλους, δυνάμεθα νὰ ἀπαγγείλωμεν ἄνευ σφάλματος ὀλόκληρον στροφὴν ποιήματος.

Ἡ σημασία τῶν συμπλεγμάτων εἶναι διὰ τὴν μάθησιν μεγίστη. Δύσκολοι κανόνες τῆς Γραμματικῆς ἢ τοῦ Συντακτικοῦ ἀπομνημονεύονται εὐκόλως, ὅταν διατυπωθοῦν ἐμμέτρως.

ζ) Καὶ τὸ **νόημα** μετὰ τὴν στενὴν ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς σειρὰν παραστάσεων, συνδέει αὐτὰς εἰς συμπαγῆ συμπλέγματα, εὐρύτερα μάλιστα ἐκείνων, τὰ ὅποια σχηματίζονται διὰ τοῦ ρυθμοῦ, καὶ ἐπομένως ἰσχυροποιεῖ τοὺς συνειρμούς καὶ διευκολύνει τὴν ἀνάπλασιν. Ἀπομνημονεύομεν εὐχερῶς σελίδα ὀλόκληρον, ὅταν συλλάβωμεν τὸ νόημα τοῦ περιεχομένου, ἐνῶ ἀντιθέτως δυσκολώτατα διατηροῦμεν καὶ ὀλίγας ἀκόμη γραμμάς, ὅταν ἀποτελοῦνται ἐκ λέξεων ἄνευ σημασίας. Διότι εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν αἱ παραστάσεις δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσουν συμπλέγματα.

2. Ἡ σχέση τῶν συνειρμῶν πρὸς ὀλόκληρον τὴν ψυχικὴν ἡμῶν κατάστασιν εἶναι ὁ ἕτερος τῶν δύο κυρίων παραγόντων, οἱ ὅποιοι καθορίζουν τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τελουμένην ἐπιλογὴν μεταξύ τῶν ὑπὸ ἀνάπλασιν παραστάσεων. α) Ἐν πρώτοις ἀναλόγως τῶν σκέψεων, αἱ ὅποια μᾶς ἀπασχολοῦν ἐν δεδομένῃ στιγμῇ,

προτιμῶνται κατὰ τὴν ἀνάπλασιν ἐκεῖνοι οἱ συνειρμοί, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὰς περισσοτέρας καὶ στενωτέρας σχέσεις πρὸς τὸ θέμα ἢ τὸ ἀντικείμενον τῶν διανοημάτων μας. Οὕτω π. χ. ὅταν μὲ ἀπασχολῆ ἢ ὀλίγον πρότερον μὲ ἀπησχόλησε τὸ θέμα τῆς τελειοποιήσεως τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων κατὰ τὴν ἐποχὴν μας, ἡ θεὰ τοῦ πελαργοῦ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν συνείδησίν μου τὴν παράστασιν τοῦ ἀεροπλάνου. Ἐὰν ἀντιθέτως αὐτὴν τὴν στιγμὴν συζητῶ διὰ τὴν σοφὴν σκοπιμότητα, ἡ ὁποία διέπει τὴν Φύσιν, ἡ θεὰ τοῦ πελαργοῦ ἀνακαλεῖ εἰς τὴν συνείδησίν μου κάτι σχετικόν, τὸ ὅποιον πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀνέγνωσα εἰς ἓν πανεπιστημιακὸν σύγγραμμα: ὅτι οἱ πελαργοί, ὅταν ἀποδημοῦν κατὰ τὸ φθινόπωρον, φέρουν ἐπὶ τῆς ράχεώς τῶν μικρὰ ἀποδημητικὰ πτηνά, τὰ ὅποια κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ταξιδίου ἀποζημιώνουν τοὺς εὐεργέτας των ἀπαλλάσσοντά αὐτοὺς τῶν ἐπὶ τοῦ δέρματός των λίαν ἐνοχλητικῶν παρασίτων. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις προετιμήθη κατὰ τὴν ἀνάπλασιν ὁ συνειρμός, ὁ ἔχων ἀμεσωτέραν σχέσιν πρὸς τὸ σύνολον τῶν διανοημάτων, τὰ ὅποια μὲ ἀπασχολοῦν. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον πολλάκις ἡ αὐτὴ λέξις ἀνακαλεῖ εἰς τὴν συνείδησιν διαφόρους παραστάσεις ἀναλόγως τοῦ θέματος, κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁποίου χρησιμοποιεῖται. Ἄλλως π.χ. ἐξηγοῦμεν τὴν λέξιν « ἔργον », ὅταν ἀναγινώσκωμεν αὐτὴν εἰς ἐγχειρίδιον Φυσικῆς Πειραματικῆς, ἄλλως ὅταν τὴν συναντῶμεν εἰς σύγγραμμα οἰκονομικὸν ἢ κοινωνιολογικὸν καὶ ἄλλως ὅταν τὴν εὕρισκωμεν εἰς βιβλίον παιδαγωγικὸν ἢ μυθιστόρημα. Διότι εἰς ἐκάστην περίπτωσιν προτιμῶνται κατὰ τὴν ἀνάπλασιν οἱ συναφεῖς πρὸς τὸ θέμα συνειρμοὶ παραστάσεων.

β) Ὅχι μόνον τὸ ἀντικείμενον τῶν σκέψεων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν γένει κρατοῦσα ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ψυχικὴ **διάθεσις** (τὸ ποιὸν τῶν συναισθημάτων) ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ἐπιλογῆς τῶν ὑπὸ ἀνάπλασιν παραστάσεων. Ἰδιαιτέραν ἐπίδρασιν ἀσκοῦν αἱ βίαιαι συγκινήσεις. Ἡ ὀργή λ.χ., τὴν ὁποίαν αὐτὴν τὴν στιγμὴν αἰσθάνομαι ἐναντίον προσώπου, τὸ ὅποιον μὲ προσέβαλε σκαιῶς, ἐπιδρᾷ περιοριστικῶς ἐπὶ τῆς ροῆς τῶν παραστάσεων μου καὶ διαγράφει ὠρισμένην τροχίαν εἰς τὴν πορείαν των, ἀποκλείουσα τοὺς ἄλλους συνειρμούς: ἐν τῇ συνειδήσει μου ἀναπλάσσονται σταθερῶς ἐπὶ χρονικὸν τι διάστημα μόνον αἱ παραστάσεις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸ ἐπεισόδιον

καί πρὸς τὸ πρόσωπον, τὸ ὅποιον τὸ προεκάλεσε· εἶμαι τρόπον τινὰ ἐπὶ μακρὸν αἰχμάλωτος τῆς ὀργῆς μου.

γ) Τέλος ἡ ἐπιλογή τῶν συνειρμῶν κατὰ τὴν ἀνάπλασιν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν φανερῶν ἢ λανθανουσῶν **ἐπιθυμιῶν**, τῶν **διαφερόντων** καὶ τῶν **ὀρμῶν** μας. Τὴν ἐπιμελῶς ἀποκρυπτομένην ἐπιθυμίαν φίλου, μετὰ τοῦ ὁποίου συζητοῦμεν, μαντεύομεν συχνὰ ἐκ τῶν λόγων, ἐπὶ τῶν ὁποίων διαρκῶς ἐπανέρχεται. Ὁμοίως ὁ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν γεωργίαν καὶ τὰ ζητήματά της ἐκ τοῦ πλήθους τῶν συνειρμῶν, οἱ ὅποιοι σχηματίζονται μέσα εἰς τὴν συνείδησίν του, προτιμᾷ κατὰ τὴν ἀνάπλασιν αὐτομάτως τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸν κύκλον τοῦ διαφέροντός του. Ἡ θεὰ π. χ. ἐνὸς πτηνοῦ ἀνακαλεῖ παραστάσεις σχετικὰς πρὸς τὴν ὠφέλειαν ἢ βλάβην, τὴν ὁποίαν ἐπιφέρουν εἰς τὴν γεωργίαν τὰ πτηνὰ τοῦ εἴδους τούτου. Ὁ καλλιτέχνης ἢ ὁ μηχανικὸς εἰς τὴν αὐτὴν περίπτωσιν ἀναπλάσσει ἄλλας συναφεῖς πρὸς τὰ διαφέροντά του κ.ο.κ. Ἴσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς πορείας τῶν παραστάσεων ἔχουν καὶ αἱ ὀρμαί, ὁ φόβος λ. χ. ἢ ἡ πείνα. Ὁ πεινῶν ἀνακαλεῖ εἰς τὴν συνείδησίν του κατὰ προτίμησιν παραστάσεις φαγητῶν. Ὁ βαδίζων κατὰ τὴν νύκτα εἰς σκοτεινὰ μέρη καὶ φοβούμενος κατέχεται ὑπὸ παραστάσεων τρόμου κ.ο.κ.

Ἐν γένει ἡ κατὰ τὴν ἀνάπλασιν ἐπιλογή τῶν συνειρμῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ψυχικῆς μας καταστάσεως, ὅχι μόνον ὡς αὕτη παρουσιάζεται κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναπλάσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχει διαμορφωθῆ καὶ ἐκ φύσεως καὶ ἐκ τῆς ἀτομικῆς μας ἐμπειρίας ἀπὸ πολλοῦ. Ὁλόκληρος ἡ προσωπικότης μὲ τὰς ὀρμὰς καὶ τὰ διαφέροντά της, μὲ τὰς συγκινήσεις καὶ τὸν κύκλον τῶν κατὰ προτίμησιν διανοημάτων καὶ τάσεών της ἀποκαλύπτεται εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῶν παραστάσεων, αἱ ὅποια προτιμῶνται κατὰ τὴν ἀνάπλασιν. Ἐκ τούτου ἐννοοῦμεν διατί ἡ πειραματικὴ ψυχολογικὴ ἔρευνα τοῦ χαρακτῆρος (τῶν ἰδιορρυθμιῶν καὶ τῶν ἀνωμαλιῶν του) ἀποδίδει σήμερον μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν ἀναλύσιν τῶν συνειρμῶν, οἱ ὅποιοι σχηματίζονται ἰσχυρότερον καὶ προτιμῶνται τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀνάπλασιν. Δι' αὐτῶν ἐνίστε δυνάμεθα νὰ ἀνιχνεύσωμεν καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ σκοτεινὰ βάθη τῆς ψυχῆς.